

УДК 347.78.01

ПРАВОВИЙ СТАТУС СПАДКОЄМЦІВ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В УКРАЇНІ

LEGAL STATUS OF COPYRIGHTS HEIRS IN UKRAINE

Фесенко Є.В.,

*здобувач кафедри цивільного права № 2
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

У статті досліджено особливості правового статусу спадкоємців авторських прав. Визначено правові основи переходу виключних прав на твір у порядку спадкування. Проаналізовано законодавство України.

Ключові слова: спадкування, спадкоємець, авторське право, автор, заповіт, законодавство.

В статье исследованы особенности правового статуса наследников авторских прав. Определены правовые основы перехода исключительных прав на произведение в порядке наследования. Проанализировано законодательство Украины.

Ключевые слова: наследование, наследник, авторское право, автор, завещание, законодательство.

The special aspects of legal status of heirs of copyrights are researched in the article. Legal fundamentals of devolution of writing chattel incorporeal in succession by inheritance are determined. The legislation of Ukraine is analyzed.

Key words: inheritance, heir, copyright, author, testament, legislation.

Питання про визначення правового статусу осіб, до яких або в силу заповіту, або на підставі закону перейшло виключне право на твір у порядку спадкування, є предметом дискусії.

Варто також відзначити, що натеper у законодавстві відсутні спеціальні норми, присвячені спадкуванню прав на результати інтелектуальної діяльності. На практиці при вирішенні питань, пов'язаних зі спадкуванням прав на

такі результати, доводиться керуватися загальними нормами про спадкування й окремими положеннями про спадкування й іншому переході прав на результати інтелектуальної діяльності, що розподілені по різних статтях книги четвертої Цивільного кодексу України.

Прогалини в законодавстві України щодо регулювання відносин спадкування авторських прав можуть призвести до неоднозначного тлумачення норм права і виникнення

колізій на практиці. Саме тому це питання потребує ретельного вивчення.

Метою дослідження є визначення правових основ переходу виключних прав на твір у порядку спадкування та виявлення особливостей правового статусу спадкоємців авторських прав.

Проблемами спадкування авторських та суміжних прав займалися такі вчені, як Є.П. Гаврилов, О.В. Дзера, Ю.О. Заїка, А.С. Никитюк, У.А. Омарова, О.А. Підпригора, В.І. Синайський, С.Я. Фурса, Г.В. Чурпіта та ін.

Правовий статус спадкоємців авторських прав завжди пов'язаний зі змістом їхніх суб'єктивних прав і обов'язків. До спадкоємця переходить право на використання твору; виключне право дозволяти використання твору; право перешкоджати неправомірному використанню твору, в тому числі забороняти таке використання; можливість використовувати інші майнові права інтелектуальної власності, встановлені законом, але прямо не названі у ст. 440 Цивільного Кодексу України [1, с. 143].

Цікаву думку щодо цього питання висловлював В.Л. Чертков, який відмічав, що до спадкоємця від автора переходять правомочності по авторських правовідносинах, які виникли у момент створення твору і не припинилися у зв'язку зі смертю автора. Проте вказані правомочності переходять до спадкоємця в меншому обсязі порівняно з тими, що раніше належали авторові [2, с. 123].

Спадкоємець, також як і автор, може укладати договори про відчуження виключного права, надавати ліцензії на використання твору певними способами, іншим чином використовувати твір, наприклад дозволити його переклад, внести твір як вклад до статутного капіталу або віддати під заставу майнові права на твір.

Згідно з ст. 1222 Цивільного Кодексу України спадкоємцями за заповітом можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, а також інші учасники цивільних відносин. За законом спадкоємцями можуть бути лише фізичні особи. Зазначене формулювання означає, що право на використання твору може перейти і до юридичної особи, якщо таке автор зазначить в заповіті.

Варто зазначити, що ст. 1222 Цивільного Кодексу України не встановлює таку умову набуття статусу спадкоємця як прийняття спадщини. Для того, щоб стати спадкоємцем, фізичній особі необхідно бути живою на час відкриття спадщини.

Формулу законодавця, яка визначає спадкоємця як «особу, яка була зачата за життя спадкодавця і народжена живою після відкриття спадщини», М.Ю. Барщевський вважає не зовсім вдалою, оскільки дитина спадкодавця не може бути зачата не за його життя [3, с. 9]. Однак Є.І. Фурса зазначає, що така позиція не враховує сучасного рівня науки, зокрема генетики, і у свою чергу пропонує чітко регламентувати поняття біологічних батьків у законодавстві і в спадковому праві зокрема [4, с. 60].

Примітно, що закон захищає інтереси зачатої, але ще не народженої дитини. Як вбачається зі ст. 1261 Цивільного Кодексу України, при спадкуванні за законом зачата, але ще не народжена дитина визнається спадкоємцем першої черги. Також, відповідно до ч. 2 ст. 1298 Цивільного Кодексу України, якщо заповіт складено на користь зачатої, але ще не народженої дитини, видача свідоцтва про право на спадщину і розподіл спадщини між усіма спадкоємцями може відбутися лише після народження дитини. Для охорони інтересів такої дитини до участі в розподілі має бути запрошений представник органу опіки і піклування [5, с. 736]. Держава охороняє права й інтереси зачатої, але не народженої дитини, однак остання до народження не визнається суб'єктом права.

Певні особливості має спадкування юридичними особами, а саме:

1) юридичні особи можуть бути закликані до спадкування лише як спадкоємці за заповітом. Закон не визначає

юридичних осіб спадкоємцями у жодній із черг спадкоємців за законом, оскільки останнє ґрунтується на відносинах сім'ї та родинності;

2) умовою закликання до спадкування юридичної особи є наявність у неї правоздатності, яка виникає з моменту створення юридичної особи і припиняється з дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення (ч. 4 ст. 91 Цивільного Кодексу України).

Тобто юридична особа має існувати на час відкриття спадщини. Якщо ж юридична особа, що була визначена спадкоємцем за заповітом, ліквідована до відкриття спадщини, заповіт у цій частині не буде мати юридичної сили, а спадкове правонаступництво здійснюватиметься відповідно до закону.

Юридична особа, яка є спадкоємцем, здійснює свої спадкові права в загальному порядку, тобто може прийняти спадщину або відмовитися від її прийняття. Не можуть виступати спадкоємцями філії, представництва, інші підрозділи юридичної особи. У тому разі, коли вони все ж зазначені як спадкоємці за заповітом, з метою максимально точного виконання заповіту, спадкове майно може передаватися відповідно до волі заповідача (наприклад, колекція книг – до бібліотеки, підрозділ університету), а право на це майно буде належати відповідній юридичній особі, організаційно пов'язаній із даним підрозділом. Юридична особа може бути закликана до спадкування незалежно від виду (приватна, публічна) та організаційно-правової форми. При цьому юридична особа не може бути усунена від права на спадкування в порядку ст. 1224 ЦК України [6, с. 27].

Відповідно до ст. 1277 Цивільного Кодексу України у разі відсутності спадкоємців за заповітом і за законом, усунення їх від права на спадкування, неприйняття ними спадщини, а також відмови від її прийняття суд визнає спадщину відумерлою за заявою відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини. Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини.

Цікаво зазначити, що відповідно до ч. 4 ст. 555 Цивільного Кодексу Української РСР авторське право, що входило до складу спадщини, або право на частку в авторській винагороді, що належало спадкоємцеві, який відмовився від спадщини, припинялося [7, с. 9]. З чого виходить, що авторське право не могло перейти до держави в складі відумерлого майна за спеціальними правилами.

Однак новий Цивільний Кодекс України не відтворює зазначену норму. Напевно, це викликано недосконалістю її формулювання у Цивільному Кодексі Української РСР, оскільки останнє дозволяло окремим авторам дійти хибного, на наш погляд, висновку про те, що якщо померлий автор не мав законних спадкоємців і не залишив заповіту, його авторські права припинялися. Тим не менш аналіз чинного Закону «Про авторське право і суміжні права» дає обґрунтовані підстави вважати, що до складу спадщини входять майнові права авторів та інших осіб, які мають виключне авторське право (ч. 1 ст. 29) [8, с. 23], а такі особисті немайнові права автора, як право авторства, право на ім'я, право на недоторканість твору, існують та охороняються довічно і після смерті автора (ч. 10 ст. 28), причому незважаючи на те, що вони не успадковуються. А тому, на наш погляд, відносно зазначених авторських прав недоречно стверджувати про їх припинення, викликане подією смерті їх носія. Окрім того, виходячи з принципу рівності сторін цивільних правовідносин, позбавлення територіальної громади (держави) права спадкування авторських прав, включаючи й право на одержання авторської винагороди, було б недостатньо обґрунтованим і недоречним.

Чинне законодавство закріплює за автором виключні права на використання створеного ним твору будь-яким способом і в будь-якій формі. Це означає, що автор вста-

новлює, від якого моменту, в яких формах, обсязі й межах буде відкрито доступ до твору для невизначеного кола осіб.

Водночас з правами до спадкоємця переходять і обов'язки. На спадкоємця, до якого переходить виключне право на твір, може бути покладено обов'язок, наприклад, у вигляді заповідального відказу. Однак діюче законодавство, як правило, не встановлює чітких прав і обов'язків спадкоємця, до якого перейшло виключне право на твір.

У радянській науковій літературі висловлювалась думка стосовно того, що до спадкоємців переходять тільки майнові права, а особисті немайнові права до спадкової маси не входять. Проте спадкоємці мають можливість охорони деяких особистих немайнових прав автора [9, с. 226].

Сучасна доктрина авторського права йде за зазначеним шляхом. А саме, згідно зі ст. 423 Цивільного Кодексу України, автор об'єкта права інтелектуальної власності володіє особистими немайновими правами, зокрема правом на визнання людини автором об'єкта права інтелектуальної власності, правом на ім'я, які належать йому незалежно від його майнових прав і зберігаються за ним навіть у разі поступки виключних прав на використання твору. Право авторства засновано на факті створення твору і надає особі можливість визнаватися його автором, творцем. Право на ім'я полягає в можливості автора використовувати чи дозволяти використовувати твір під своїм справжнім ім'ям, псевдонімом або без позначення імені (анонімно). Право будь-якого громадянина здобувати і здійснювати права і обов'язки під своїм ім'ям, що включає у себе прізвище і власне ім'я, а також по батькові, закріплене в ст. 438 Цивільного Кодексу України, а також у ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права».

Особисті немайнові права інтелектуальної власності не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом. Також у ст. 423 Цивільного Кодексу України закріплене право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності. Ніхто, крім автора, не в змозі здійснювати дії, що вперше роблять твір доступним для загального відома. Автор має право на захист твору від усякого перекичування чи іншого зазіхання, здатного завдати шкоди честі і гідності творця твору.

Творець при житті реалізує особисті немайнові права в повному обсязі. Після його смерті окремі особисті немайнові права фактично реалізуються спадкоємцями у звуженому обсязі. Спадкоємці оприлюднюють твори померлого автора, вказують ім'я творця або псевдонім, залежно від волі померлого, при публікації чи оприлюдненні, реєструють створені ним об'єкти інтелектуальної власності та отримують патенти, свідоцтва, користуються правом на пріоритет, надають дозвіл на зміну форми твору, якщо немає зазначених заперечень творця, визначають подальшу долю об'єктів – знищити їх чи залишити, враховуючи волю творця (або і не враховуючи, на жаль). Але в будь-якому разі спадкоємці повинні б реалізовувати особисті немайнові права творця, умовно узгоджуючи власні дії з волею творця або відповідно до висловленої ним при житті волі відносно об'єкта права інтелектуальної власності. Бажано було б законодавчо закріпити це положення, що надало б можливості захищати інтереси творця після його смерті зацікавленим особам, про що вже піднімалося питання у науковій літературі [10, с. 14]. Проте питання захисту інтересів творця іншими особами, не спадкоємцями і не визначеними з волі творця особами, залишається білою плямою у вітчизняному законодавстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
2. Чертков В.Л. Наследование авторских прав // Советское государство и право. – 1970. – № 11.
3. Барщевский М.Ю. Если открылось наследство. – М. : Юрид. лит., 1989. – 182 с.
4. Фурса С.Я., Фурса Є.І. Спадкове право. Теорія і практика : навч. посібник. – К. : Атіка, 2002. – 496 с.
5. Цивільний кодекс України: Науковий-практичний коментар / За заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонів, Н.Ю. Голубевої. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Правова єдність, 2009.
6. Кухарев О.Є. Спадкове право України : навч. посібник / О.Є. Кухарев. – К. : Алерта, 2013. – 328 с.
7. Цивільний кодекс Української РСР // Верховна Рада УРСР; Кодекс України, Закон, Кодекс від 18.07.1963 № 1540-VI.
8. Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23.12.1993 № 3792-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
9. Серебровский В.И. Вопросы советского авторского права. – М. : Изд-во АН СССР, 1956. – С. 226-233.
10. Бобрик В.І. Цивільно-правова охорона особистого життя фізичних осіб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2004.